

Ontwikkelingssamenwerking op bosbouwgebied tussen Indonesië en Nederland

*Development cooperation in forestry between
Indonesia and The Netherlands*

K. F. Wiersum

Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapsbouw
"De Dorschkamp", Wageningen

Inleiding

Binnenkort wordt namens de Nederlandse regering het eerste exemplaar van het boek "Indonesian forestry abstracts, from Dutch literature until around 1960" (1982) aangeboden aan de Indonesische regering. Hiermee is een hoogtepunt bereikt in de huidige samenwerking op bosbouwkundig gebied tussen Nederland en Indonesië. Bij deze samenwerking wordt voortgebouwd op de kennis van bosbouwwetenschap en -praktijk die in de koloniale periode en ook nog daarna door de Nederlanders in het toenmalige Nederlands-Indië werd opgebouwd. Deze periode kwam helaas omstreeks 1955 tot een voorlopig eind vanwege de toenmalige slechte politieke verhoudingen en daarna waren de betrekkingen gedurende ongeveer vijftien jaar praktisch verbroken. Met de verbetering van de politieke betrekkingen aan het eind van de zestiger jaren, konden echter ook de contacten op bosbouwgebied weer worden hervat. Een eerste samenwerkingsproject werd op initiatief van prof. I. A. de Hulster in 1970 door Hinkeloord gestart en sindsdien zijn er vele gevolgd, zowel op het gebied van onderwijs, onderzoek als ook beheer. Bij de uitvoering van deze projecten waren aan de Nederlandse kant vele instellingen betrokken, zoals het Staatsbosbeheer, De Dorschkamp, de bosbouwafdeling van het ITC. Nu de eerste decade van deze samenwerking is afgesloten met het overhandigen aan Indonesië van een bibliografie van alle Nederlandse bosbouwliteratuur uit de koloniale tijd en de periode direct daarna, is het interessant om de activiteiten van deze diverse samenwerkingsprojecten de revue te laten passeren. De huidige situatie in de Indonesische bosbouw, waarbinnen deze activiteiten geprojecteerd dienen te worden, werd reeds eerder in dit tijdschrift beschreven (Wiersum, 1978, Atmosoedardjo & Wahyudi, 1980). In dit artikel zal geen aandacht worden besteed aan de diverse Nederlands-Indonesische projecten op het gebied van natuurbeheer. Deze projecten zijn echter mede van groot belang voor de bosbouw. Zo zorgen deze projecten ervoor dat essentiële natuurreservaten worden veiliggesteld, waarin natuurlijke bostypen met hun grote

Summary

Since around 1970 several Dutch-Indonesian cooperative projects for forestry development in Indonesia have been organized. The following projects took place or are presently being executed: Forestry education project of the Wageningen University Forestry departments at the Forestry faculties of Bogor and Yogyakarta university (1970-1974); two forest research projects on erosion and vegetation of the Department of Silviculture, Wageningen University with the Forestry faculty Bogor and Institute of Ecology, Bandung (1973-1981); an education and research project on the role of forestry in integrated rural development by the Department of Forest Management Wageningen University with the Forestry Faculty Yogyakarta (1978-present); training of Indonesian foresters in aerial photo interpretation and forest inventory at the International Institute for Aerial Survey and Earth Sciences, Enschede; (1974-present) cooperative programmes between the Dutch State Forest Service and the Forest Research Institute "De Dorschkamp" with the Indonesian State Forest Corporation Perhutani for preparation of an English bibliography of all old Dutch literature on forestry in Indonesia and a forest management project for rural development in the Kali Konto basin, East Java (1977-present). Presently a new project is being planned on strengthening forest research in Indonesia, in which will be co-operated between "De Dorschkamp" and the Indonesian Forest Research Institutes at Bogor. These various projects are reviewed as to their aims, organisation and results.

ecologische rijkdom ongerept bewaard worden. Dit ongerepte bos is als informatie- en inspiratiebron voor de bosbouw van onschatbare waarde.

Hinkeloord projecten

Onderwijs aan de bosbouwfaculteiten te Bogor en Yogyakarta

Zoals gezegd werd het eerste initiatief voor het opzet-

ten van een bosbouwsamenwerkingsproject met Indonesië in 1970 genomen op de LH Wageningen door prof. de Hulster. Deze had als zovelen met hem goede herinneringen overgehouden aan zijn Indonesische werktijd in de jaren dertig. Tijdens een bezoek in 1969 werd hij daar geconfronteerd met de gevolgen van de geringe ontwikkeling op bosbouwgebied sinds de koloniale tijd en de grote behoefte aan buitenlandse hulp, inclusief Nederlandse, voor de verdere ontwikkeling ervan. Reeds het volgende jaar was hij in staat om aan de bosbouwfaculteiten te Bogor en Yogyakarta te starten ter verzorging van cursussen door Hinkeloord medewerkers aan deze faculteiten. Deze snelle start kon verwezenlijkt worden doordat er in het kader van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking net een nieuw programma voor projecten op het gebied van universitair onderwijs (PUO-projecten) was ontwikkeld. Dit programma, dat wordt uitgevoerd door de NUFFIC (Netherlands University Foundation For International Cooperation), verschaftte de financiën voor het uitsturen naar Indonesië van vijf docenten bosbouw en twee docenten natuurbeheer, allen met tropische of zelfs vroegere Indonesische ervaring. In de periode 1970 tot 1974 werd er jaarlijks door telkens twee docenten gedurende een periode van ongeveer twee maanden gastcolleges verzorgd voor de studenten en staf van de twee faculteiten. De activiteiten beperkten zich niet alleen tot het geven van colleges, maar het geleerde werd tevens in het veld gedemonstreerd tijdens excursies. Daarnaast werd ook leermateriaal verschaft in de vorm van moderne handboeken en speciaal geschreven syllabi. Door een gebrek aan middelen in Indonesië was namelijk het bestand aan leerboeken, voorzover nog aanwezig, totaal verouderd, terwijl veldactiviteiten voor studenten ook slechts zeer spaarzaam konden plaatsvinden.

Samenwerking op onderzoeksgebied met de bosbouwfaculteit Bogor

Het voorgaande project had een vrij beperkte opzet gekregen, omdat beide partijen nog geen ervaring met dergelijke samenwerkingsprojecten hadden opgedaan en om binnen de gegeven financieel-organisatorische middelen snel aan de slag te kunnen. Gesterkt door de gunstige ervaringen werden er echter al gauw plannen opgesteld om de samenwerking uit te breiden met een onderzoeksproject, dat zou moeten bijdragen tot het verkrijgen van praktische veldervaring door de Indonesiërs en het verwerven van nieuwe kennis voor bosbouwontwikkeling onder de Indonesische omstandigheden. Dit project, weer gefinancierd uit de zgn. NUFFIC-projectenpot, startte in 1973. Het had tot doel het verrichten van soortenproeven met diverse boomsoorten en bodembedekkers op geërodeerde gronden van

West-Java. De achterliggende gedachte bij dit project was dat de belangrijkste beperkende factor voor onderzoek aan de Indonesische faculteiten het gebrek aan ervaring en middelen was. Daarom werd het project zo opgezet dat het onderzoek hoofdzakelijk door de Indonesiërs zelf uitgevoerd diende te worden, daarbij financieel gesteund en schriftelijk en via incidentele bezoeken begeleid vanuit Wageningen. Helaas bleek deze opzet binnen de toenmalige organisatie op de Bogorse bosbouwfaculteit nog niet goed haalbaar. Door diverse organisatorische problemen kwam het project niet goed van de grond en werd het in 1976 beëindigd zonder de gehoopte resultaten bereikt te hebben.

Onderzoek over vegetatie en erosie in samenwerking met Institute of Ecology, Bandung

De problematiek die bij de hierboven besproken proeven centraal stond, nl. herbebossing van geërodeerde gronden bleef de sterke aandacht van prof. de Hulster behouden. Tijdens zijn diverse bezoeken aan Indonesië had hij kennis kunnen nemen van de grote toename van de erosie op Java met al zijn negatieve gevolgen. Als een van de eerste Nederlandse bosbouwers herkende hij de grote ernst van deze problematiek op het huidige Java. Daarom begon hij in 1973 met de voorbereiding van een tweede project dat zich met deze problematiek zou moeten bezighouden. Dit project werd opgezet in samenwerking met het Ecologisch Instituut van de Padjadjaran Universiteit te Bandung en werd weer gefinancierd via NUFFIC. In dit project werden onderwijs en onderzoek gecombineerd, want de doelstellingen ervan waren het opleiden van jonge stafleden en studenten in het verrichten van praktisch veldecologisch en erosieonderzoek. Door een lange besluitvormingsprocedure in Nederland en Indonesië kon dit project pas in 1976 beginnen. In de tussentijd werd er echter in Wageningen een studiegroep van ingenieursstudenten opgezet, die vooruitlopend op het veldwerk een uitgebreid literatuurrapport opstelde over de op Java optredende erosie en de mogelijkheden tot herbebossing van de geërodeerde gronden (Bebossing van geërodeerde gronden, 1973). Tijdens deze fase was er sprake van dat in het project tevens onderzoek verricht zou worden naar de mogelijkheden tot natuurlijke verjonging van geëxploiteerde regenbossen op Kalimantan, hierbij voortbouwend op de ruim vijftienjarige ervaring van de vakgroep op dit gebied in Suriname. Deze laatste plannen konden echter door een veelvoud aan organisatorische problemen geen doorgang vinden.

Echter het erosie onderzoeksproject "Vegetation and erosion in the Jatiluhur basin, West Java" verliep zeer voorspoedig. De Nederlandse leiding van dit project

lag in verband met zijn pensionering niet meer bij prof. de Hulster, maar bij dr. J. H. A. Boerboom. Het project legde zich hoofdzakelijk toe op de bestudering van de omvang van erosie in het opvanggebied van het belangrijke Jatiluhur stuwwmeer en van het effect van (bos)vegetatie en speciaal inheemse vormen van boerenbosbouw voor bodembescherming (Wiersum, 1980; Ambar & Wiersum, 1981). Bij dit onderzoek werden op ruime schaal Indonesische studenten ingeschakeld, waardoor het project niet slechts wetenschappelijke gegevens opleverde, maar ook bijdroeg tot het opleiden van studenten in het verrichten van veldwerk. De resultaten van dit onderzoek zijn tijdens diverse speciale projectseminars, zowel in Bandung als in Wageningen, gepresenteerd. Daarnaast zijn de bevindingen gepubliceerd in diverse Indonesische en internationale tijdschriften; een overzicht hiervan wordt gegeven in Ambar & Wiersum (1981). De verspreiding van de opgedane kennis en ervaring is ook sterk bevorderd doordat de directeur van het Indonesische instituut prof. O. Soemarwoto een beleid voert van actieve verspreiding van onderzoeksgegevens naar politici en bestuurders. Zodoende dringen de gegevens uit het onderzoek geleidelijk in de bosbouwpraktijk door, waar ze bijdragen tot het ontwerpen van betere maatregelen voor erosiebestrijding en bosbeheer.

Naar aanleiding van de ervaring opgedaan in de Bogorse projecten werd in dit Bandungse project in de eerste fase een permanente Nederlandse projectmedewerker in Bandung gestationeerd. Echter om een geleidelijke overdracht van alle onderzoek aan de Indonesische projectmedewerkers te bereiken door het stimuleren van hun zelfwerkzaamheid werd gedurende

de laatste jaren van het project het werk geheel aan hen overgelaten met slechts begeleiding vanuit Wageningen. Tijdens de officiële afsluiting van het project afgelopen november in Wageningen bleek dat deze strategie succes had opgeleverd en kon waargenomen worden hoe de Indonesische staf het werk had overgenomen en voortgezet.

Samenwerking met de bosbouwfaculteit Yogyakarta

Tijdens deze samenwerkingsprojecten met de universiteiten in Bogor en Bandung bleven de contacten van Hinkeloord met de bosbouwfaculteit in Yogyakarta op informele wijze gehandhaafd. Aan de Gadjah Mada universiteit, waartoe deze faculteit behoort, vond in het midden van de jaren zeventig een samenwerkingsproject met diverse Nederlandse universiteiten plaats, waarbij fysisch-geografische studies werden verricht in het Serayu stroomgebied. Bij het aflopen van dit project in 1978 werd het plan opgevat, de verkregen basisgegevens te benutten voor een breder vervolgproject.

Hierin zouden diverse Yogyasche faculteiten samen kunnen werken met verschillende Nederlandse universiteiten in een project voor geïntegreerde rurale ontwikkeling. Gezien de grote problemen van ontbossing en erosie, die zich ook in dit stroomgebied voordoen, werd vanuit Yogyakarta de medewerking van Hinkeloord bij dit project verzocht. Hieraan werd gehoor gegeven door prof. A. van Maaren van de Vakgroep Boshuishoudkunde. Samen met de Vakgroep Natuurbeheer en voortbouwend op de bevindingen van het Bandung project, verzorgt deze vakgroep thans de

Ontbossing in bosreservaten op Java, met deze problematiek houden diverse Nederlands-Indonesische bosbouwprojecten zich bezig. Let op de boerenbosjes op privégronden op de voorgrond.

Wageningse inbreng in dit ook via NUFFIC gefinancierde project, waarin behalve de Landbouwhogeschool ook de Vrije Universiteit Amsterdam en Rijks Universiteit Utrecht deelnemen. Evenals in het Bandung project staat in het bosbouwkundige deel van het Yogyakarta project de opleiding van jonge stafleden in de problematiek van bosbeheer in gebieden met een sterke bevolkingsdruk centraal. Meer echter dan in Bandung, waar de Indonesische partner een onderzoeksinstituut was, speelt in Yogyakarta naast onderzoek de ontwikkeling van het onderwijs op de faculteit een belangrijke rol. Speciaal in het kader van een recent begonnen onderwijsprogramma voor jonge stafmedewerkers op het niveau van "Master of Science" verzwerft het project cursussen over verschillende bosbouwaspecten van rurale ontwikkeling. Deze worden behalve door de in Yogyakarta gestationeerde Nederlandse projectmedewerker ook verzorgd door gastdocenten van de LH. Vaak worden theoretische inleidingen gecombineerd met veldexcursies en eventueel ook met seminars, waarin de behandelde stof vergeleken wordt met de Indonesische praktijk.

Een voorbeeld van de opzet en resultaten van een dergelijke aanpak is gegeven over het gepubliceerde rapport over de cursus agroforestry (Wiersum, 1981).

Opleiding van Indonesische bosbouwers aan het ITC

In de hierboven beschreven projecten te Bandung en Yogyakarta bestond een onderdeel van het programma uit het bijscholen van enige Indonesische projectmedewerkers in Nederland. Een dergelijke vorm van bosbouwonderwijs gebeurde op een veel grotere systematische schaal op het ITC (International Institute for Aerial Survey and Earth Sciences) te Enschede, waarmee de Indonesische bosbouw reeds eerder goede relaties had opgebouwd. Zo was in de vijftiger jaren een van de eerste studenten aan het ITC ir. Soekiman, die later als president-directeur van het Indonesische staatsbosbedrijf Perhutani een belangrijke rol zou spelen bij het opzetten van de samenwerking tussen Perhutani en het Staatsbosbeheer. Door de goede ervaring opgedaan met de opleiding van enige individuele bosbouwers aan het ITC werd in 1974 op verzoek van de Indonesische regering en gefinancierd door het Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking (DGIS) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken een programma begonnen om op grotere schaal Indonesische bosbouwers te trainen in de luchtfoto-interpretatie en bosinventarisatie aan het ITC. Aan Indonesische kant nam eerst het Directoraat van Bosplanning aan dit programma deel en later Perhutani. Om de deelnemers aan deze cursus zowel voldoende theoretische kennis als praktische op Indonesië gerichte ervaring bij

te brengen, bestond de jaarlijkse cursus uit twee onderdelen. Tijdens het eerste deel van de cursus werden de cursisten theoretisch onderlegd op het ITC te Enschede. Daarna vond een tweede fase van de cursus te Indonesië plaats voor het verrichten van veldwerk en het schrijven van een eindverslag, steeds onder begeleiding van ter plaatse verblijvende docenten van het ITC. Gedurende zes jaren volgden telkens ongeveer 20 Indonesiërs deze cursus. In totaal werden 100 cursisten uit alle geledingen van de Indonesische bosbouwwereld gerecruiteerd, zowel uit de houtvesterijen, provinciale en nationale bosdiensten als het onderwijs.

Na afloop van het vlot verlopen programma kwam de wens naar voren om in aansluiting op de opleiding van dit academisch kader, ook het middelbaar kader te trainen in luchtfoto-interpretatie voor bosinventarisatie. Daartoe werd in 1981 een vervolgproject gestart, weer gefinancierd door DGIS, waarin zesmaands cursussen worden gegeven voor middelbare krachten. Aan deze in Indonesië gegeven cursussen namen per keer 20 belangstellenden deel. De docenten bestaan hoofdzakelijk uit Indonesiërs die in het eerste project hun training ontvingen, daarin begeleid door een ter plaatse verblijvend ITC-stafflid. Deze laatste verzorgt tevens de aanschaf van het door Nederland gefinancierde materiaal voor de opleiding.

Hoewel deze beide ITC projecten hoofdzakelijk gericht zijn op scholing van Indonesiërs, worden er via het veldwerk ook interessante gegevens over de bos-toestand op Java zowel als op de andere eilanden verzameld. Zo werd bijvoorbeeld een studie gepubliceerd over de veranderingen in het bosareaal in gebieden van Centraal- en Oost-Java (Versteegh, 1975), een artikel over de algemene politiek van Perhutani met betrekking tot het ontwikkelen van een meer sociaal gericht bosbeheer (Atmosoedardjo & Banyard, 1978) en een artikel over statistische aspecten van bosinventarisatie in Kalimantan (Versteegh & Banyard, 1977). Verder werd in de projecten, indien mogelijk, ook assistentie verleend bij het verzamelen van gegevens voor praktische bosbouwontwikkelingsprojecten in Indonesië, zoals bijvoorbeeld aan het hierna te bespreken Kali Konto project.

Projecten van het Staatsbosbeheer en De Dorschkamp

Overdracht van Nederlandse bosbouwliteratuur uit Indonesië

Een derde serie projecten ontstond in samenwerking tussen het Staatsbosbeheer (inclusief De Dorschkamp) en het Indonesische staatsbosbedrijf Perhutani, dat op Java het beheer over alle bossen voert. In 1973

bezoekt ir. Soekiman van dit bedrijf Nederland en in gesprekken met voormalige Nederlandse houtvesters in Indonesië bracht hij een verzoek naar voren tot bilaterale samenwerking met betrekking tot de overdracht aan Indonesië van relevante kennis en ervaring welke is vastgelegd in Nederlandstalige literatuur over de Indonesische bosbouw. Hierop aansluitend werd in 1975 door de toenmalige directeur van De Dorschkamp ir. J. F. Wolterson een nota uitgebracht over samenwerkingsmogelijkheden tussen de twee landen op bosbouwgebied. Hierop werd binnen het Staatsbosbeheer positief gereageerd en in 1976 werd na een oriëntatieris naar Indonesië door ir. J. van den Bos en ir. C. P. van Goor een projectvoorstel uitgewerkt tot het opstellen van een Engelstalig bosbouwhandboek voor Indonesië gebaseerd op Nederlandse literatuur en verdere overdracht van deze vroegere bosbouwkennis. Helaas bleek DGIS een lage prioriteit aan dergelijke projecten te hechten en was men daar niet bereid tot financiering van dit project. Omdat echter binnen het Staatsbosbeheer het project wel van groot belang werd geacht, besloot deze de werkzaamheden zelf te financieren en uit te voeren. In 1977 startte het project met het aanstellen van drie pas-afgestudeerde bosbouwers bij De Dorschkamp. Dit team, waarvan de bemanning in de loop der tijden van samenstelling veranderde als gevolg van de doorstroming van de leden naar andere banen, stond onder leiding van ir. van Goor en werd begeleid door drie Nederlandse bosbouwers met uitgebreide Indonesische ervaring. Het team begon met het verzamelen van alle Nederlandstalige bosbouwliteratuur over Indonesië en maakte hieruit literatuuroverzichten over geselecteerde onderwerpen. In 1978 werd dit team tijdelijk bijgestaan door ir. Yunus Kartasoebrata van Perhutani. Tijdens zijn verblijf werd in on-

derling overleg besloten om in eerste instantie een bibliografie met Engelstalige abstracts over de oude literatuur samen te stellen. In 1979 werd de inventarisatie en verwerking van deze literatuur tot in Indonesië uitgebreid. Daar werden speciaal allerlei ongepubliceerde rapporten en verslagen zoals overdrachtsrapporten, reisverslagen en interne rapporten verzameld. Deze werkzaamheden resulteerden in oktober 1981 tot een persklaar manuscript met ruim 6000 abstracts, dat binnenkort wordt gepubliceerd.

Nu het werk voor deze bibliografie afgesloten is, gaan de gedachten uit naar een vervolgproject, waarin alle opgenomen literatuur aan Indonesië zal worden overgedragen om daar centraal beschikbaar te zijn. Vanwege het feit dat de bibliografie naast gepubliceerde artikelen ook vele ongepubliceerde rapporten omvat, die op vele plaatsen in Nederland en Indonesië verspreid zijn, ligt het in de bedoeling om van alle publicaties en rapporten microfiches te maken ter overdracht aan Indonesië. Later dit jaar hoopt men hierover definitieve beslissingen te kunnen nemen.

Kali Konto project

Tijdens de oriëntatieris in 1976 was er reeds sprake van om de samenwerking tussen het Staatsbosbeheer en Perhutani niet slechts te beperken tot overdracht van Nederlandstalige literatuurgegevens, maar tevens om moderne Nederlandse kennis over bosbouw en landinrichting ten dienste te stellen bij het uitvoeren van een gemeenschappelijk veldproject. Toen de samenwerking voor het opstellen van het handboek naar wens verliep, werden ook deze plannen verder uitgewerkt. Dit resulteerde tot een voorstel tot het uitvoeren van een gemeenschappelijk project voor het opstellen

Het Jatiluhur stuwwaer, in welks opvanggebied het samenwerkingsproject tussen het Institute of Ecology Bandung en de Vakgroep Bosteelt LH plaatsvond.

Foutief uitgevoerde herbebossing stopt de erosie niet, ook al levert het brandhout voor de plaatselijke bevolking; Indonesisch-Nederlandse projecten zoeken naar beter aangepaste bosteelttechnieken.

van een bosbeheersplan gericht op plattelandsontwikkeling in een stroomgebied van de Brantasrivier in Oost-Java. Ook in dit project stond dus weer centraal de voor Java zo belangrijke problematiek van het ontwikkelen van bosbeheerssystemen aangepast aan de plaatselijke omstandigheden van een hoge druk van een arme bevolking op het bos resulterend in illegale occupatie en houtkap, o.a. in essentiële schermbossen. Nadat voor dit project medewerking van DGIS verkregen was, nam in 1979 de eerste fase van het project een aanvang. Samen met hun Indonesische collega's begonnen twee Nederlandse bosbouwers en een landbouwkundige met een systematische inventarisatie van fysische, sociaal-economische en bosbouwkundige gegevens in het proefgebied van om-

streeks 2500 ha. Later werd het team nog uitgebreid met enige jonge Nederlandse bosbouwers. De door dit team verzamelde gegevens zullen de basis vormen voor het opstellen van een concreet werkplan, dat tijdens de tweede fase van het project uitgevoerd zal worden. Helaas heeft de projectorganisatie enige tegenslag ondervonden en nadert deze eerste fase eerst thans een afsluiting. Tot nog toe heeft het project zich hoofdzakelijk beziggehouden met het verzamelen van gegevens over de natuurlijke situatie, bossamenstelling en het legale en illegale gebruik van het bos door de plaatselijke bevolking (Hadipoernomo, 1980 & 1981; Nibbering et. al., 1980). Tevens zijn enige veldproeven aangelegd voor het toetsen van mogelijk gecombineerde vormen van bosbouw met landbouw. Be-

slissingen over de verdere concretisering van de veldactiviteiten in de tweede fase van het project zullen spoedig genomen worden.

Toekomstige ontwikkelingen

Uit de beschrijving van al deze projecten zal duidelijk zijn geworden, dat de meeste hiervan tot stand zijn gekomen dankzij persoonlijke contacten tussen Nederlandse en Indonesische bosbouwers en dat slechts na onderlinge overeenkomst de projecten voor financiering via de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking werden voorgedragen. Mogelijk mede door de uitvoering van deze projecten is er thans binnen het Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking veel belangstelling voor bosbouw in ontwikkelingssamenwerking. De studiedag die hiervoor in 1980 door de KNVB werd georganiseerd heeft hiertoe zeker ook bijgedragen. Deze toenemende belangstelling voor bosbouw bleek vorig jaar, toen DGIS uit de door Indonesië aan hun donorlanden aangeboden lijst van mogelijke te financieren ontwikkelingsprojecten, o.a. een serie bosbouw-onderzoeksprojecten uitkoos. Al deze projecten waren door het Indonesische bosbouwproefstation aangemeld bij de Indonesische regering voor buitenlandse steun. Nadat op verzoek van DGIS ir. S. Andel en ir. C. P. van Goor zich nader ter plaatse georiënteerd hadden over de mogelijkheden tot uitvoering van deze projecten, werd besloten om deze onderzoeksprojecten samen te brengen in een programma ter ondersteuning van de verdere ontwikkeling van het Indonesische onderzoeksinstituut. Het ligt in de bedoeling dat dit programma steun zal geven aan een regionalisering van het bosbouwonderzoek in Indonesië, door naast de proefstations te Bogor nieuwe proefstations op te zetten in Oost Kalimantan en de Kleine Sunda eilanden. Het onderzoek zal daarom zowel gericht worden op de bosproblematiek van Java alsook die van de zgn. buiteneilanden. Concrete onderzoeksprojecten zullen worden uitgevoerd op het gebied van de bosproductie en de opbrengst van de bossen op Kalimantan, gecombineerde land-bosbouw op Java en houttechnologie. In een later stadium zal het project zich mogelijk ook bezighouden met bosontwikkeling op de droge Kleine Sunda eilanden, de rotanteelt op Kalimantan, en de brandhoutproblematiek en zaadproductie. DGIS heeft De Dorschkamp verzocht om de uitvoering van dit project op zich te nemen; het project zal gecoördineerd worden door ir. P. J. D. Versteegh, die eerder reeds betrokken was bij de ITC-projecten en tevens adviseerde bij de opzet van de diverse SBB-projecten. Thans vinden de eerste voorbereidende werkzaamheden voor dit programma plaats en worden in overleg met Indonesië plannen opgesteld voor concrete uitwerking van de onderzoeksprojecten.

Naar verwachting zal het programma in de tweede helft van dit jaar met zijn activiteiten in Indonesië beginnen. Daarmee zal dan de tweede decade van Nederlandse bosbouwsamenwerking met Indonesië met het grootste project tot nog toe van start gaan. Naar verwachting zullen van Nederlandse kant meerdere bosbouwers permanent ingeschakeld worden om met hun Indonesische collega's de uitvoering ervan te verzorgen.

Nawoord

Sinds het begin van de jaren zeventig, toen de eerste Nederlandse bosbouwprojecten in Indonesië begonnen, heeft de bosbouw in dat land een sterke ontwikkeling ondergaan. Vooral de positieve ontwikkelingen bij de inschakeling van bosbouw bij de plattelandsonwikkeling op Java trekken mondiaal de aandacht. Hieraan hebben de Nederlandse samenwerkingsprojecten een aandeel geleverd, maar het moet benadrukt worden dat het overgrote deel van deze ontwikkeling dankzij de eigen Indonesische inspanningen tot stand is gekomen. Ook binnen de "Nederlandse" projecten vond van Indonesische zijde een belangrijke inbreng van mankracht en financiën plaats. Over het algemeen weerspiegelden deze projecten de veranderingen op het bosbouwgebied in Indonesië en ontwikkelden ze zich steeds meer van algemene programma's tot projecten gericht op welomschreven probleemgebieden. Bij de eerste projecten stond de gedachte tot de noodzaak van het overdragen van de oude Nederlandse ervaringen in Indonesië nog sterk op de voorgrond, zeker omdat de vele Nederlandstalige publikaties op dit gebied voor de jonge generatie Indonesische bosbouwers niet meer toegankelijk zijn. Bij de nieuwere projecten kwam de nadruk echter steeds meer te liggen op het ontwikkelen van methoden tot het oplossen van de huidige bosproblematiek. In eerste instantie werd de aandacht vooral op Java gericht, maar thans vinden ook in toenemende mate activiteiten buiten dit eiland plaats. De verschillende plannen tot samenwerking konden niet alle gerealiseerd worden, maar het overgrote gedeelte gelukkig wel. Bij de uitvoering van de verschillende projecten heeft over het algemeen een redelijke uitwisseling van onderlinge ervaringen plaatsgevonden, die echter bij de verschillende lopende projecten verder geïntensiveerd zou kunnen worden om ontwikkelingen in onderwijs, onderzoek en uitvoering elkaar optimaal te laten ondersteunen en versterken.

Natuurlijk hebben zich ook sommige tegenslagen voorgedaan bij de uitvoering van projecten. Dit is niet verwonderlijk gezien de verschillen in de bosbouw-situatie tussen de twee landen, alsook de sociaal-culturele verschillen tussen de partners. Verreweg het

grootste deel van de projecten heeft echter in ruime mate aan zijn doelstellingen voldaan. Dat deze samenwerking niet alleen direct ten goede is gekomen aan de Indonesische bosbouw, maar ook ontwikkelingen in Nederland heeft gesteund, is ondermeer herkenbaar op Hinkeloord. Hier worden vele ervaringen uit Indonesië teruggekoppeld in het onderwijs en kon er zelfs een nieuwe collegereeks over agroforestry georganiseerd worden die voor een belangrijk deel gebaseerd was op de kennis daar opgedaan. Tevens konden verschillende studenten een deel van hun studie in Indonesië verrichten en zich zodoende bekwamen voor hun toekomstige rol in de ontwikkelingssamenwerking.

Tenslotte heeft het werk ook gegevens opgeleverd die internationaal van belang zijn. Dit blijkt o.a. uit de belangstelling die er tijdens het vorig jaar gehouden IUFRO-congres was voor de bibliografie en uit de medewerking van project-uitvoerenden bij internationale bosbouwpublicaties. De vooruitzichten op het bereiken van verdere resultaten op al deze gebieden tijdens de tweede decade ontwikkelingssamenwerking op bosbouwgebied tussen de twee landen zijn zeer gunstig.

Literatuur

- Atmosoedardjo, S. & Wahyudi, 1980. Forest management on Java in the development era. Ned. Bosb. Tijdschrift 52 (6): 153-165.
- Atmosoedardjo, S. & S. G. Banyard. 1978. The prosperity approach to forest community development on Java. Commonw. For. Rev. 57 (2): 89-98.
- Bebossing van geërodeerde gronden op Java. 1973. Werkgroep Tropische Houtteelt, Landbouwhogeschool, Wageningen.
- Hadipoernomo. 1980. Effects of man's behaviour on the Konto river basin; the problems and efforts to settle them. Duta Rimba 6 (8): 21-32.
- Hadipoernomo. 1981. An outline of the Kali Konto project. Duta Rimba 7 (45): 3-6.
- Indonesian forestry abstracts, from Dutch literature until around 1960. Wageningen, 1982.
- Nibbering, W., A. Schrevel & J. Palte, 1980. Firewood trading and consumption in the Kali Konto project area. Java. Malang/Yogyakarta.
- Versteegh, P. J. D. 1975. Small and large scale coverage of Cepu teak forest. Proc. UN-FAO Regional Seminar on Remote Sensing Application, Jakarta, November 1975, p. 107-112. Jakarta.
- Versteegh, P. J. D. & S. G. Banyard. 1977. Plot size and stability of variance investigated in a tropical rain forest tract in East Kalimantan. ITC Journal 2: 312-324.
- Wiersum, K. F. 1978. Bosbouw in Indonesië. Ned. Bosb. Tijdschrift (50) 10: 301-316.
- Wiersum, K. F. 1980. Erosie, plattelandsontwikkeling en bos op Java. Landb. Tijdschrift 92 (9): 338-345.
- Wiersum, K. F. (ed), 1981. Observations on agroforestry on Java, Indonesia. Forestry Faculty Gadjah Mada University Yogyakarta & Dep. Forest Management LH Wageningen.
- Wiersum, K. F. & S. Ambar, 1981. Tropical ecological forest research in Indonesia: Vegetation and erosion in the Jatiluhur area. Final report of PUO/NUFFIC project LHW/8. Institute of Ecology, Bandung & Dep. Silviculture LH, Wageningen.

Studie- en oriëntatieris Nationale Landschappen – Nationale Parken in de Verenigde Staten van Amerika

Gezien het succes van de ANWB-studiereizen naar Engeland, Canada, Duitsland en Polen en de vele verzoeken die de ANWB bereikten om een studie- en oriëntatieris naar de nationale landschappen en nationale parken van de Verenigde Staten van Amerika te maken, is besloten in 1982 een dergelijke reis voor bestuurders en deskundigen te organiseren.

Daarbij zal de nadruk liggen op het bezoek aan parken waar de problematiek rond recreatie, toerisme, natuur-, milieu- en monumentenbescherming gelijkwaardig is aan de Nederlandse situatie.

Deze 15-daagse studie- en oriëntatieris zal worden gehouden in de periode van 15 t/m 29 mei.

Nadere inlichtingen bij de ANWB, Postbus 93200, 2509 BA 's-Gravenhage, tel. 070-264426.